

Sažetak

Marko Kovačić, Zagreb

UDK 81'27, stručni rad

primljen 14. lipnja 2018., prihvaćen za tisak 3. siječnja 2019.

A Look at the Girona Manifesto and the International Mother Language Day

This paper is a reaction to the Girona Manifesto on Linguistic Rights and the fact that it is too vague and exceedingly concise in certain points, and thus open to multiple interpretations. The paper also criticises the International Mother Language Day and its origins. Both points require linguistic re-evaluation because of their intentions regarding the language preservation.

Key words: Girona Manifesto on Linguistic Rights, International Mother Language Day

JEDNOJEZIČNA OPĆA LEKSIKOGRAFIJA I NJEZINI KORISNICI
Hrvatski ishodi u europskome anketnom istraživanju

Tomislav Stojanov

U radu se predočavaju i opisuju hrvatski anketni ishodi vezano za jednojezične rječnike te se opisuje i kritički preispituje suvremeno stanje opće jednojezične leksikografije hrvatskoga jezika.¹ Anketno istraživanje provedeno je nad skoro deset tisuća ispitanika u 26 europskih zemalja sredinom 2017. u sklopu akcije COST-a IS1305 *European Network of e-Lexicography* (ENeL), među kojima je i 516 hrvatskih ispitanika. O leksikografiji hrvatskoga jezika dosad se mnogo pisalo u znanstvenim i stručnim radovima, međutim ovo istraživanje donosi nove i poticajne spoznaje o korisnicima rječnikā, kao što su uvidi u njihove navike, želje i očekivanja. Ishodi su još zanimljiviji kad se hrvatski korisnici usporede s europskim prosjekom čime se može stvoriti šira slika o stanju suvremene hrvatske jednojezične i opće leksikografije.

Uvod

Mnogo je pokazatelja koji govore u prilog tvrdnji da je leksikografija važan dio hrvatskoga nacionalnog identiteta. Za razliku od gramatikografskoga rada, koji je bio u središtu djelatnosti netom osnovanih nacionalnih akademija u vrijeme prosvjetiteljstva u 18. stoljeću (Nizozemska, Poljska, Rusija, Španjolska i Švedska), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (kasnije pod hrvatskim imenom), osnovana sredinom 19. stoljeća, temeljno je bila usmjerena na (povijesnu) leksikografiju.

---

¹ Za bolju preglednost slika i tablica čitatelji tiskanoga članka upućuju se na čitanje elektroničke inačice objavljene na portalu Hrčak ili na osobnim stranicama autora.

Leksikografija je i danas važan dio djelatnosti Razreda za filološke znanosti koji radi na trima rječnicima: Benešićevu Rječniku hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića, Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika te Rječniku Kranjčevićevih djela, a zadnji dostupni Ljetopis HAZU-a za 2017. spominje i rad na digitalizaciji Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika (tzv. Akademijin rječnik). Pretraživanje osobnih mrežnih stranica zaposlenika pokazuje da Razred ima i aktivni leksikografski projekt financiran od Zaklade HAZU – Digitalni frazeološki rječnik hrvatskoga jezika (voditeljica Ivana Filipović Petrović).

Važnost leksikografije u hrvatskoj kulturi može potvrditi i postojanje Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, državno financirane institucije kakvom se mali broj zemalja može pohvaliti. Izravna podređenost Hrvatskome saboru, a ne, primjerice, Ministarstvu kulture, Ministarstvu znanosti i obrazovanja ili Gradu Zagrebu smatra se dokazom istaknutosti leksikografije u hrvatskome društvu. U vremenu osnivanja Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda Miroslavu Krleži vjerojatno nije bilo osobito teško braniti mnogobrojne povijesno utemeljene argumente koji su išli u prilog zašto bi se leksikografsko središte trebalo uspostaviti baš u Hrvatskoj, a ne u nekoj od drugih bivših jugoslavenskih republika. Leksikografi, za razliku od drugih zvanja u Republici Hrvatskoj (podjela zvanja na znanstvena, znanstvenonastavna, nastavna itd.), imaju poseban pravni status. Leksikografska zvanja (od leksikografskoga suradnika do leksikografskoga savjetnika u drugome izboru) izdvojena su od svih drugih. Nadalje, za razliku od drugih usporedivih ustanova koje se središnje bave određenom djelatnošću, leksikografija ima i svoj zakon – Zakon o Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža (NN 96/2003.).

Radovi iz područja hrvatske leksikografije temeljno polaze s gledišta leksikografā, metodā njihove obrade ili leksikografskoga sadržaja (primjerice: Tafra, 1994.; Znika, 1994.; Štrkalj Despot i Möhrs, 2015.), odnosno leksikografske jezične politike (npr. Bratanić, 1998.; Filipović, 1998.; Vujić, 2015.).

U ovom se radu kreće iz drugoga gledišta i to od korisnika i njegova iskustva i očekivanja u služenju rječnikom. Provedeno anketno istraživanje vjerojatno je prvo obuhvatnije leksikografsko istraživanje navika korisnika općih jednojezičnih rječnika u Hrvatskoj, stoga se očekuje da bi ishodi mogli biti osobito zanimljivi hrvatskim izdavačima. Međutim, leksikografska djelatnost nije i ne može biti samo komercijalna i tržišna djelatnost, nego je istovremeno i djelatnost od javnoga značaja koja se gotovo redovno državno (su)financira.² To govori da je pitanje stanja leksikografije i kulturološko pitanje, a ujedno i točka nacionalne infrastrukture i znanosti. Možda upravo neke uočene slabosti suvremene hrvatske leksikografije o kojima se piše u zaključku nakon obrade anketnih pokazatelja proizlaze iz činjenice da ne postoji (usuglašena) strategija razvoja hrvatskoga jezika.

² To je praksa i u drugim zemljama. U većini zemalja koje su sudjelovale u istraživanju, jednojezični su rječnici izrađeni isključivo ili većinom s pomoću javnoga novca, osobito za jezike koji nemaju veliki broj govornika. Kosem i dr. (2018.)

O anketi i anketiranju

Istraživanje je provedeno nad 9552 sudionika u sklopu već spomenute akcije COST-a IS1305 *European Network of eLexicography* (ENeL), a obavljeno je mrežno u 26 zemalja.³ Budući da su rječnici komercijalni proizvodi koji se nužno moraju prilagođavati tržišnim uvjetima i potrebama, u europskome anketnom istraživanju sudjelovali su i leksikografski stručnjaci iz privatnoga sektora (tvrtke K Dictionaries i Eurac Research). Ukupno je sudjelovalo 60 istraživača (5 središnjih i 55 nacionalnih), a Hrvatsku su predstavljali članovi akcije (abecednim redom): Nikola Ljubešić s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Tomislav Stojanov i Kristina Štrkalj Despot, oboje s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Ispitanika koji su na početku anketiranja odabrali Hrvatsku za svoju matičnu zemlju bilo je 516, što čini 5,67 % od ukupnoga broja anketiranih. To je peta najbrojnija nacionalna skupina, ispred nje samo su Rumunjska, Grčka, Poljska i Slovenija, što govori o dobroj organizaciji anketiranja na nacionalnoj razini. Istraživanje je provedeno između 8. svibnja i 9. srpnja 2017. Više o metodologiji, ciljevima i skupnim zaključcima može se pronaći u radu Kosem i dr. (2018.). U tom radu navedeni su daljnji bibliografski izvori za one koje više zanima pitanje leksikografskoga anketiranja i druga provedena istraživanja na europskoj razini. Sudeći po trenutačno dostupnim podacima iz studenoga 2018., prvi obrađeni anketni ishodi koji su predloženi i opisani na nacionalnoj razini jesu oni za slovenski i njemački,⁴ a pretpostavlja se da će i druge sredine željeti objaviti svoje nacionalne ishode i pripadajuće raščlambe. Radi boljega razumijevanja anketnih ishoda, svaki je nacionalni tim prethodno napisao kraći pregled leksikografske djelatnosti u svojoj zemlji. Za Hrvatsku su to učinili Štrkalj Despot i dr. (u tisku).

Anketa je prikupljala podatke vodeći brigu o anonimnosti ispitanika. Poziv na anketiranje širio se preko skupnih adresa e-pošte na više hrvatskih ustanova u sustavu obrazovanja i znanosti, a neke od e-adresa uključivale su ne samo nastavnike ili znanstvenike, nego i studentsku populaciju, kao što se može vidjeti u dobroj distribuciji ispitanika. Neke od ustanova su Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Tehničko veleučilište u Zagrebu, Sveučilište u Zadru itd.

Anketni ishodi

Demografski podatci o uzorku

Jedanaest od 24 pitanja poslužila su tome da istraživači dobiju sliku o svojim ispitanicima. Ona su potrebna jer se pomoću sociolingvističkoga konteksta mogu uspostavljati hipoteze o vezama ispitanika i njihovih odgovora. Podatak da se nekim rječnikom služi više od drugoga jest zanimljiv, ali je još zanimljivije kada se uoči

---

³ <http://www.elexicography.eu/events/european-survey-on-dictionary-use/>. Pristupljeno 14. prosinca 2018.

⁴ Arhar Holdt (2018.), Müller-Spitzer i dr. (2018.), Kosem i dr. (2018.)

da postoji pravilnost između određene populacije i njihovih pokazatelja. Što više određena skupina statistički značajno odudara od kakve uspoređivane sredine (npr. prosječnoga ishoda u južnoslavenskim i/ili europskim zemljama), to su anketni ishodi privlačniji za daljnja istraživanja.

Opća su pitanja početni odabir zemlje odakle ispitanik dolazi i njegov izbor materinskoga jezika. Zatim slijede pitanja o spolu, dobi, zanimanju i broju godina provedenome u sustavu obrazovanja. Veza ispitanika s jezikom ispitala se četirima pitanjima, a anketirani su odgovorili i na pitanja o sluzenju računalnom tehnologijom te vremenu koje se provodi na internetu.

Od 516 ispitanika, 347 osoba (67 %) izjasnilo se ženskim spolom, 157 (31 %) muškim, a 12 osoba (2 %) nije se željelo izjasniti.

Dob se određivala u 7 razreda (tablica 1.).

Tablica 1. Godina rođenja ispitanika

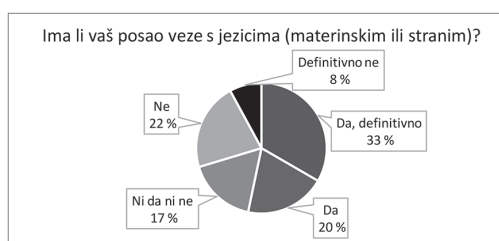
Datum rođenja	1930.-1939.	1940.-1949.	1950.-1959.	1960.-1969.	1970.-1979.	1980.-1989.	1990.-1998.
Broj ispitanika	1 (0,2 %)	9 (1,7 %)	31 (6 %)	55 (10,8 %)	90 (17,6 %)	137 (26,8 %)	187 (36,6 %)

Kada je o zanimanju riječ, većina ispitanika pripada ili javnom ili privatnom sektoru (267 ili 51,7 %) ili je riječ o studentima (161 ili 31,2 %). Treća su najbrojnija skupina poslijediplomski studenti (46 ili 8,9 %). Nakon njih slijede umirovljenici (13 ili 2,5 %) i samozaposleni (11 ili 2,1 %), dok je preostalih pet izbora (nezaposlen, ostalo itd.) imalo manje od 10 odgovora. Ukupno su prikupili 18 glasova (3,4 %).

Na pitanje „Predajete li jezike?“ njih 87 ili 17 % odgovorilo je potvrdno, dok je 429 ili 83 % odgovorilo niječno.

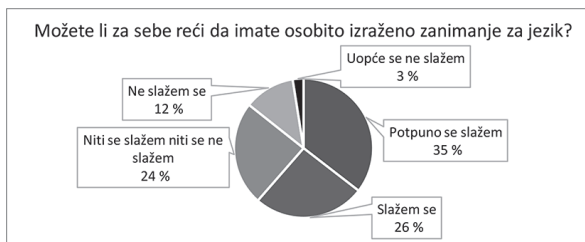
Na pitanje „Imate li ili jeste li na putu da dobijete sveučilišnu diplomu iz jezika ili jezikoslovlja?“ potvrdno su odgovorila 144 anketirana ili 28 %, za razliku od niječnoga odgovora kod 372 osobe ili 72 %.

Većina sudionika ankete (275 ili 53 %) opisuje da im je posao povezan s jezicima, bez obzira je li riječ o materinskom ili inom jeziku (slika 1.).

Slika 1. Ishod pitanja o vezi jezika s poslom ispitanika

I drugo pitanje kojim se ispitalo u kojoj su mjeri ispitanici zainteresirani za jezična pitanja pokazalo je da većina (317 ili 61 %) ima osobito izraženo zanimanje za jezik (slika 2.).

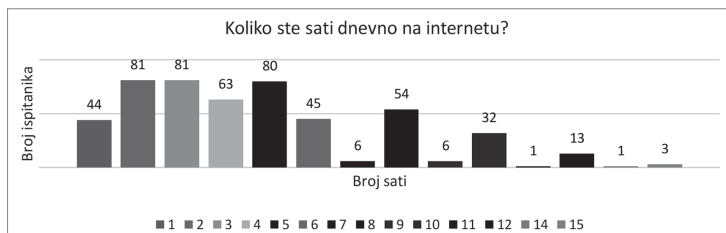

Slika 2. Ishod pitanja o ispitanikovom izraženom zanimanju za jezik

Ta dva pitanja dala su važnu informaciju za daljnje tumačenje anketnih ishoda jer se potvrdilo da većini ispitanika rječnici spadaju među osnovna radna sredstva. Odgovori koji će se dobiti od njih time će imati još veću odsudnost (relevantnost). Osim toga, broj je ispitanika sa suprotnim odgovorom dovoljan, pa bi se moglo istražiti u čemu se te dvije skupine korisnika rječnika razlikuju.

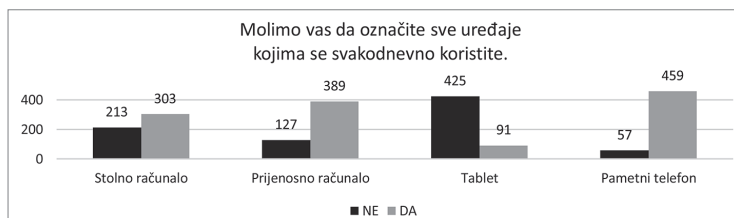
Što se tiče materinskoga jezika, gotovo za 94 % sudionika to je hrvatski, za šest je engleski, talijanski i jezik koji nije na popisu, za srpski tri, za dvoje su češki i arapski, dok je sedam jezika dobilo po jedan odgovor. Bio je ponuđen padajući izbornik s popisom od 44 jezika. Bošnjački i crnogorski nisu bili na popisu, iako su hrvatski predstavnici upozorili da nedostaju još u vrijeme prevođenja anketnih pitanja.

Zadnja dva opća pitanja odnosila su se na vrijeme koje ispitanici provode na internetu (slika 3.) i kojim se uređajima svakodnevno služe (slika 4.). Iako se pitanje o vremenu provedenom na internetu čini zanimljivim za raspravu, moguće je da su ispitanici bili u nedoumici što odgovoriti i što točno znači vrijeme provedeno na internetu. Primjerice, je li puštanje glazbe s interneta, dok se nešto drugo radi, vrijeme provedeno na internetu. Pretpostavljajući da su korisnici znali odmjeriti svoje vrijeme na internetu, dolazi se do podatka da 56 ili 10 % ispitanika provodi više od osam sati dnevno na internetu, za razliku od dvije trećine koji su na internetu između dva i šest sati dnevno.

Slika 3. Ishod pitanja o vremenu koje ispitanici provode na internetu

Ispitanici se, očekivano, svakodnevno najviše služe mobitelom (pametnim telefonom) – 89 %, a zatim prijenosnim računalom – 75 %. Svojevrsno je iznenađenje da su stolna računala tek na trećem mjestu (59 %), kao i da pločasta ili tabletna računala svakodnevno rabi tek 18 % ispitanika. U ovome pitanju ispitanici su mogli odabrati više od jednoga odgovora.

Slika 4. Ishod pitanja o služenju računalnom tehnologijom

Učestalost služenja hrvatskim (jednojezičnim) rječnicima

Drugi dio anketnih pitanja sadržajno se odnosi na služenje općim jednojezičnim rječnicima. Na početku anketiranja jasno je rečeno da se „sljedeća pitanja tiču (...) općih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika“, a objašnjeni su u sljedećoj rečenici: „Opći jednojezični rječnik hrvatskoga opisuje hrvatske riječi dajući objašnjenja na hrvatskome jeziku. Drugi jezici nisu uključeni. U takvim rječnicima nalaze se riječi koje se često upotrebljavaju.“

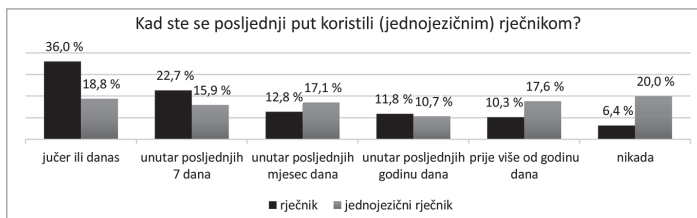
Prvo i drugo pitanje odnosilo se na to kada su se ispitanici posljednji put služili rječnicima. Prvo je pitanje glasilo „Kad ste se posljednji put služili rječnikom?“, a drugo „Kad ste se posljednji put služili jednojezičnim rječnikom hrvatskoga jezika?“ (slika 5).

Gotovo 59 % ispitanika služilo se rječnikom u zadnjih sedam dana, ali tek ih je trećina (34,7 %) izjavila da je rabila jednojezični rječnik. S druge je strane 16 % ispitanika koji se ili nikada ne služe rječnicima ili su to učinili prije više od godinu dana, za razliku od iznenađujućih 37,6 % ispitanika koji su to rekli za jednojezične rječnike.

Ti ishodi odstupaju od europskoga prosjeka gdje se čak 77 % ispitanika služilo rječnicima unutar sedam dana, odnosno 58 % jednojezičnim rječnicima. Europski prosjek pokazuje da je tek 5 % onih koji se nikada ne služe rječnicima ili su to činili prije više od godinu dana, odnosno 13 % za jednojezične rječnike.

Podatak da se 16,7 % hrvatskih ispitanika ne služi nikakvim rječnikom ili su se služili njim prije više od godinu dana vrlo je indikativan jer on jednoznačno upućuje na to da je veliki udio onih koji ne uče ili se ne služe stranim jezicima, jer su rječnici za te potrebe glavna referencija.

Na ljestvici 26 zemalja Hrvati su uvjerljivo najlošiji po udjelu 20 % ispitanika koji se nikada nisu služili jednojezičnim rječnicima. Druge su nacije na dnu poretka Srbija (17,4 %), Makedonija (16,6 %) i Gruzija (14,8 %).⁵

Slika 5. Ishod pitanja o posljednjem služenju jednojezičnim rječnikom hrvatskoga jezika

Jednojezični rječnici

Pravo je pitanje što hrvatski korisnici smatraju jednojezičnim rječnicima. Na pitanje „Kojim se jednojezičnim rječnikom ili rječnicima hrvatskoga jezika služite“ dobiveni su brojni odgovori, a iz legende na slici 6. ti su rječnici vidljivi. Pri obradi uvedeno je skupno ime „rječnici s imenom Vladimira Anića“ jer postoji više Anićevih rječnika, a i korisnici su ih različito zapisivali, npr. „Anić“, „neki od Anićevih rječnika“, pa je bilo smisljeno jedinstveno ih svrstati. Pokrata HER predstavlja Hrvatski enciklopedijski rječnik, a VRH Veliki rječnik hrvatskoga jezika Školske knjige. Samo je šest nedovoljno preciznih odgovora („rječnik stranih riječi“, „rječnik hrvatskoga jezika“ i „školski rječnik“).

Iz dobivenih podataka rječnici se mogu kategorijalno podijeliti u sljedećih 13 skupina poredanih po učestalosti. Iako Hrvatski enciklopedijski rječnik u naslovu ima „enciklopedijski“, on je u ovoj kategorizaciji svrstan među opće. Drugim riječima, kategorija „enciklopedije i leksikoni“ ne uključuje HER. Unutar pete najčešće upotrebljavane skupine – školski rječnici – moguće je izdvojiti da se četiri odgovora, od njih 17, odnose na Anićev školski rječnik.

1. opći jednojezični: 359 ili 68,5 %
2. rječnici stranih riječi: 37 ili 7 %
3. pravopisni: 34 ili 6,4 %
4. ostalo: 27 ili 5,1 %
5. školski: 17 ili 3,2 %
6. terminološke baze podataka: 10 ili 1,9 %
7. enciklopedije i leksikoni: 10 ili 1,9 %
8. povijesni: 7 ili 1,3 %
9. sinonimni: 7 ili 1,3 %
10. etimološki: 5 ili 0,09 %
11. savjetnički: 4 ili 0,07 %
12. selektivni internetski izvori: 3 ili 0,05 %
13. čestotni: 2 ili 0,03 %

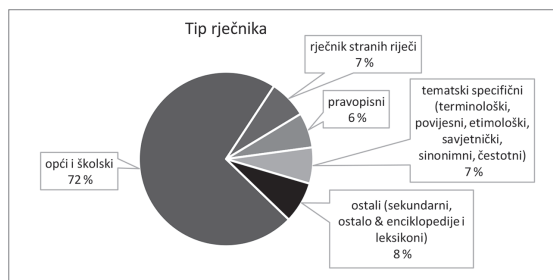
⁵ Kosem i dr. (2018.: 101.)

Slika 6. Ishod pitanja o jednojezičnim rječnicima kojima se ispitanici služe – prvi prikaz

Može se primijetiti da su priređivači anketnih pitanja propustili ovdje biti jasniji. Iako su u uvodu ankete ispitanici jasno upućeni na *opće* jednojezične rječnike, tekst pitanja odnosio se na jednojezične rječnike bez određivanja općih rječnika, pa se pretpostavlja da su neki ispitanici mogli biti nesigurni. Drugim riječima, iz ovako postavljenoga pitanja ne može se zaključiti znaju li zapravo ispitanici što su opći jednojezični rječnici.

Navedeni rječnici mogli bi se razvrstati i prema drugom ključu, kao što je onaj na slici 7. Slika pokazuje da ispitanici jednojezičnim rječnicima uvjerljivo najviše smatraju opće i školske rječnike (dakako, uvjerljiva većina odnosi se na opće), dok su ostale tri najzastupljenije vrste imale sličan udio između šest i sedam posto: rječnici stranih riječi, tematski specifični rječnici te pravopisni rječnici.

Slika 7. Ishod pitanja o jednojezičnim rječnicima kojima se ispitanici služe – drugi prikaz

Ispitanici su mogli upisati više od jednoga rječnika kojim se služe. Računajući samo rječnike koji su imali više od pet odgovora, jedan je rječnik upisalo 196 ispitanika, dva 76, tri 49, četiri 21, a pet 12 ispitanika. U tablici 2. predočavaju se ishodi iz kojih se može vidjeti koji se hrvatski rječnici smatraju primarnima, a koji sekundarnima i tercijarnima. Pokrata HJP označuje Hrvatski jezični portal na adresi <http://hjp.znanje.hr/>, a naziv Šonje označuje Rječnik hrvatskoga jezika LZ „Miroslav Krleža“ i ŠK koji je uredio Jure Šonje. Kategorija „ostalo“ uključuje nedovoljno precizne odgovore ili one čiji su rječnici zastupljeni u manje od pet ispitanika. Tablica prikazuje podatke samo onih ispitanika koji su upisali do tri rječnika (broj onih koji su upisali četiri ili pet rječnika znatno je manji, pa tablični prikaz ne bi bio osobito informativan).

Tablica 2. Prikaz zastupljenosti određenoga rječnika ovisno o broju korištenih rječnika

	prvi	drugi	treći	četvrti	peti
jedini rječnik	HJP 107 ili 54 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 36 ili 18 %	rj. stranih riječi s imenom B. Klaića 13 ili 6,6 %	pravopisni rj. IHJJ-a 11 ili 5,6 %	ostalo 29 ili 14,8 %
1. odabir kod onih koji su upisali dva rječnika	HJP 20 ili 26,3 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 12 ili 15,8 %	pravopisni rječnik IHJJ-a 10 ili 13,1 %	rj. stranih riječi s imenom B. Klaića 6 ili 7,9 %	ostalo 23 ili 30,3 %
2. odabir kod onih koji su upisali dva rječnika	HJP 31 ili 40,8 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 13 ili 17,1 %	HER 6 ili 7,9 %	ostalo 34,2 %	
1. odabir kod onih koji su upisali tri rječnika	HJP 20 ili 40,8 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 7 ili 14,3 %	ostalo 22 ili 44,9 %		
2. odabir kod onih koji su upisali tri rječnika	Šonje 11 ili 22,5 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 9 ili 18,3 %	HJP 7 ili 14,3 %	ostalo 22 ili 44,9 %	
3. odabir kod onih koji su upisali tri rječnika	Šonje 11 ili 22,5 %	jednojezični rj. s imenom V. Anića 10 ili 20,4 %	HJP 5 ili 10,2 %	ostalo 47 %	

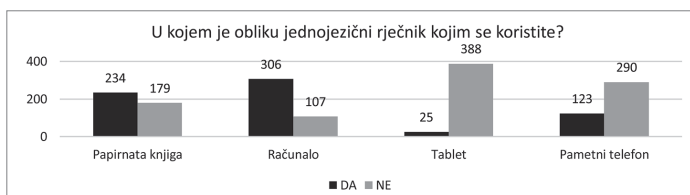
Bez obzira na poredak, 321 ispitanik upisao je ukupno 528 rječnika (samo iznad 10 odgovora):

1. HJP: 189 ili **58,8 %**
2. jednojezični rječnici s imenom V. Anića: 80 ili **24,9 %**
3. Šonje: 37 ili **11,5 %**
4. HER: 31 ili **9,6 %**
5. pravopis IHJJ-a: 26 ili **8 %**
6. rječnici stranih riječi s imenom B. Klaića: 25 ili **7,7 %**
7. VRH: 13 ili **4 %**
8. Struna IHJJ-a: 10 ili **3,1 %**
9. ostali: 117 ili **36,4 %**

Budući da je anketno istraživanje provedeno godinu i pol nakon objavljivanja rječnika Školske knjige 2015., prerano je zaključivati o tržišnom uspjehu VRH-a. S druge strane, Šonjin rječnik na tržištu je od 2000., a gornji podatci govore da ga ispitanici doživljavaju kao sekundarni i tercijarni leksikografski izvor. Izrazita dominacija rječnika bivšega izdavača Novoga Libera – 76,5 % među onima koji se služe samo jednim leksikografskim izvorom, odnosno između 48,7 % i 65,8 % među onima koji se služe dvama leksikografskim izvorima, govori da je riječ o rječnicima koji su dugo u javnosti i s brojnim izdanjima. Očekivano, osobitu popularnost ima Hrvatski jezični portal, čiju je građu izgradio i javnosti otvorio Novi Liber. Zbog stečaja Novoga Libera u 2015., građu je preuzela izdavačka tvrtka Znanje, koja nije promijenila politiku glede otvorenosti i dostupnosti HJP-a.

Oblik rječnika koji se upotrebljava

Na pitanje o obliku jednojezičnoga rječnika kojim se služe, ispitanici su imali višestruki odabir, što znači da su mogli odabrati više oblika. Zato je ukupni broj odgovora 688 u odnosu na 516 ispitanika. Uočava se da više korisnika rječnike rabi računalno, a manje u papirnatome obliku – takvih je 74 % u odnosu na 56 % koji i dalje upotrebljavaju tiskano izdanje. Preostala dva oblika – pametni telefon i tablet – znatno su slabije zastupljeni: 30 % ispitanika služi se pametnim telefonom, a samo 6 % upotrebljava tablet. Zanimljivo je istaknuti da su anketni ishodi hrvatskih ispitanika vrlo bliski europskome prosjeku.

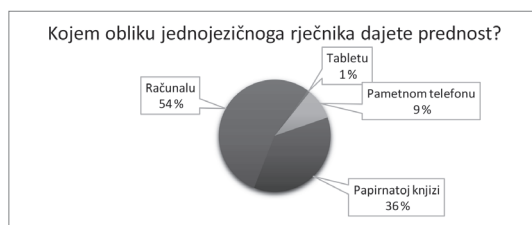
Slika 8. Ishod pitanja o obliku rječnika

Željeni oblik rječnika

U želji da se dodatno ispita oblik jednojezičnoga rječnika koji korisnicima najviše odgovara i jesu li oni načelno zadovoljni oblikom kojim se uobičajeno služe, postavilo se još jedno povezano pitanje (slika 9.). Na njega su ispitanici mogli odabrati tek jedan odgovor. U usporedbi s ishodima prethodnoga pitanja sa slike 8., može se zaključiti da dvije trećine ispitanika daje prednost elektroničkom rječničkom izdanju, dok papirnatu knjigu odabire 36 % korisnika rječnika. Uzmu li se u obzir odgovori sa slike 4. o služenju računalnom tehnologijom (prijenosno računalo svakodnevno rabi 75 % ispitanika), može se reći da odgovor trećine korisnika da odabire papirnatu rječnik za svoj željeni medij nije iznenađujuća.

U usporedbi s europskim prosjekom hrvatski su ishodi podudarni s napomenom da je najveće odstupanje od 8,1 postotna boda na pitanju davanja prednosti papirnatog knjizi u Hrvata – europski je prosjek 27,9 %, za razliku od hrvatskoga 36 %. Očekivalo se da će ta populacija biti manje zastupljena. Poraste li broj svakodnevnih korisnika računala, zacijelo će udio koji prvo pristupa rječničkom sadržaju na papiru biti manji. U radu Kosem i dr. (2018.) ističe se da odabir papirnatooga rječnika ima veze s dobi: što je starija populacija, to je zastupljeniji odabir tiskane knjige.

Izrazito slabo zastupljena skupina koja se služi tabletnim računalima u pristupu rječničkom sadržaju ne bi zapravo smjela biti obeshrabrujući pokazatelj za izdavače da odustanu od daljnje optimizacije rječnika za taj oblik. Naime, za razliku od tiskanih knjiga, pametnih telefona i (prijenosnih i stolnih) računala, tableti nisu kategorijalno suprotstavljeni i međusobno isključivi računalima. Tabletna razlučivost bliska je računalnim razlučivostima, granica između tableta i višenamjenskih prijenosnika vrlo je tanka, a dodirni ekran dijele ne samo s dijelom prijenosnih računala, nego i sa svim pametnim telefonima. Budući da su ispitanici mogli odabrati samo jedan odgovor na pitanje sa slike 9., odabiranjem opcije „računalo“ nije se, dakle, isključila opcija i upotrebe rječnika na tabletu.

Slika 9. Ishod pitanja o željenome obliku rječnika

Razlozi služenja jednojezičnim rječnicima

Na slici 10. prikazana je podjela odgovora na pitanje o razlozima služenja jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika. Ispitanici su mogli odabrati više odgovora. Bilo je ponuđeno 11 mogućih, a čiji se tekst vidi na slici 10. Tri odabira s duljim

tekstom jesu: „Pisanje pisama, e-poruka i e-tekstova (na forumima, blogovima, društvenim mrežama...)“, „Pisanje službenih i drugih važnih dokumenata (prijava, životopisi itd.)“ i „Pisanje dokumenata na poslu ili u školi/na sveučilištu (izvještaji, domaće zadaće, seminari itd.)“.

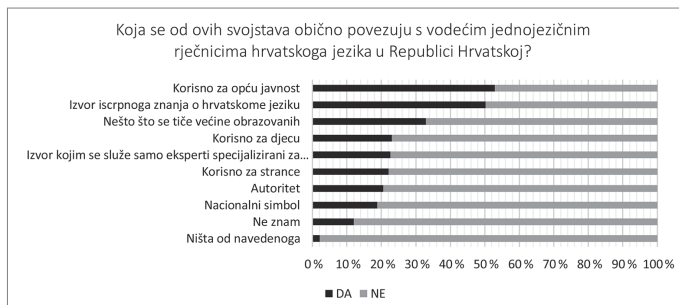

Slika 10. Ishod pitanja o razlozima služenja jednojezičnim rječnikom

Zanimljivo je uočiti da je 81,3 % hrvatskih ispitanika na prvo mjesto stavilo „rješavanje nedoumica o upotrebi“, dok je na drugome mjestu „provjeravanje riječi koje ste čuli ili pročitali“ – 70,4 %. S druge strane, prva su dva mjesta anketnoga ishoda na razini europskoga prosjeka zamijenjena: rješavanje nedoumica drži drugo mjesto sa 65,1 % ispitanika, dok je na prvome mjestu provjeravanje riječi sa 72,6 %. Taj bi hrvatski ishod mogao naznačivati da je prosječnom hrvatskom ispitaniku jezično savjetništvo važnije nego prosječnomu europskomu korisniku.

Simbolika vodećih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika

Sljedeće se pitanje odnosilo na želju da se ispita simbolika rječnika u društvu. Ono je glasilo: „Koja se od ovih svojstava obično povezuju s vodećim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj?“. Ponudilo se osam mogućnosti koje su ispitanici mogli označiti. Namjerno se nisu hijerarhijski redala obilježja nego se željelo da ispitanici imaju mogućnost potpunoga isključivanja određenoga svojstva. Tekst koji se ne prikazuje cjelovito na slici 10. jest „Izvor kojim se služe samo eksperti specijalizirani za područje“.

Slika 11. Ishod pitanja o simbolici rječnika

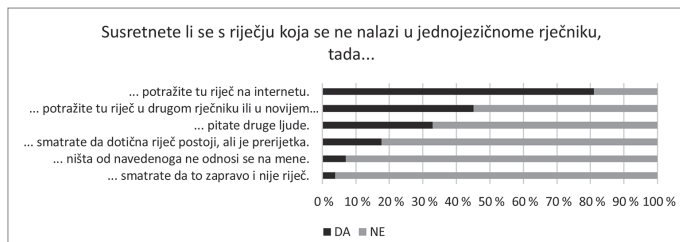
Hrvatski ispitanici pokazali su da im je nacionalna simbolika zadnja koju bi pridružili rječnicima. Obilježja „nešto što se tiče većine obrazovanih“ ili „korisno za djecu“ čak su na višem mjestu. To pokazuje da postoji velika razlika između leksikografije i, primjerice, ortografije o kojoj se, kao što je dobro poznato, mnogo raspravljalo i pisalo u zadnjih pola stoljeća u kontekstu veze s nacionalnim identitetom. Postojanje više suparničkih rječnika i snažan utjecaj privatnih izdavača u odnosu na javne ustanove očito je utjecalo da se rječnici više ne smatraju nacionalnim simbolima. Također, nepostojanje središnjega nacionalnog rječnika izravno je imalo za posljedicu da se vodećim rječnicima ne pripisuje autoritarnost. Podatak da se obilježje nacionalne simbolike u kontekstu nacionalne leksikografije nalazi na posljednjem mjestu i kad se gleda prosjek u svih 26 europskih zemalja (18,8 % kod hrvatskih ispitanika, za razliku od 15 % europskoga prosjeka), dodatno potvrđuje zanimljivu vezu između leksikografije i nacionalne simbolike. Pokušaj da se odsudnost nacionalne simbolike u leksikografiji poveže s veličinom zemlje nije dokazan.⁶ Čini se da to prije ima veze s time izdaje li rječnik javna ustanova s uglednom nacionalnom i leksikografskom tradicijom te doživljavaju li se opći jednojezični rječnici javnih ustanova kao središnji nacionalni rječnici u određenoj zemlji. Među 26 promatranih zemalja nacionalna simbolika najsnažnije je istaknuta kod Srba (29,8 %), Gruzijaca (28,1 %) i Slovenaca (28 %) čije glavne opće jednojezične rječnike izdaju ustanove kao što su matice, instituti i akademije, ali će se o toj pretpostavci još raspravljati.

Riječi koje se ne nalaze u rječniku

Sljedeće je pitanje glasilo „Susretnete li se s riječju koja se ne nalazi u jednojezičnom rječniku, tada...“ s ponuđenih šest odgovora koji se mogu vidjeti na slici 12. Ispitanici su mogli odabrati više od jednoga odgovora. Puni tekst drugoga odgovora jest „... potražite tu riječ u drugom rječniku ili u novijem izdanju“.

Hrvatski su ishodi vrlo slični prosječnim europskim.

⁶ Kosem i dr. (2018.)

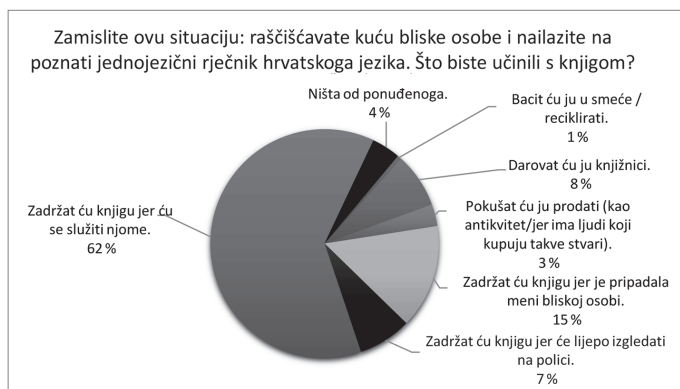

Slika 12. Ishod pitanja o riječima koje se ne nalaze u rječniku

Emotivna vrijednost rječnika

Pitanje „Zamislite ovu situaciju: raščišćavate kuću bliske osobe i nailazite na poznati jednojezični rječnik hrvatskoga jezika. Što biste učinili s knjigom?“ s ponuđenih sedam odgovora utvrđivalo je emotivnu vrijednost jednojezičnoga rječnika za ispitanika. Bilo je teško postaviti drugačije pitanje, a da se pritom rječnik izravno ne povezuje s emotivnim gubitkom bliske osobe kao što je smrt, čime bi se moguće utjecalo na kvalitetu odgovora. Stoga se poopćilo s riječju „raščišćavanje“ (eng. *cleaning out*) u nadi da će ispitanici dovoljno dobro razumjeti pitanje.

Većina ispitanika izjasnila se da bi zadržala rječnik (84 %). Hrvatski ishodi vrlo su slični prosječnim europskim.

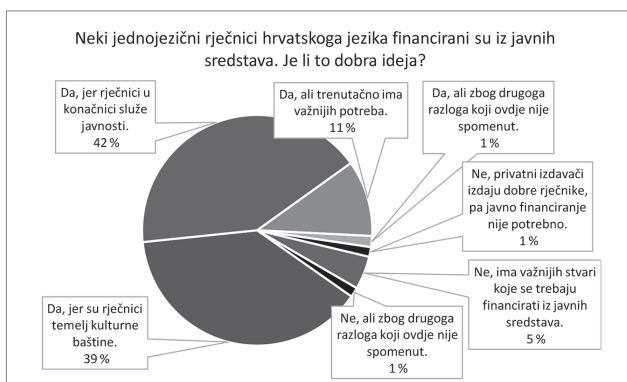

Slika 13. Ishod pitanja o emotivnoj vrijednosti rječnika

Financiranje rječnika

Na slici 14. prikazuju se ishodi na pitanje je li dobra ideja da se jednojezični rječnici hrvatskoga jezika financiraju iz javnih sredstava. Čak 93 % hrvatskih ispitanika slaže se s idejom da se jednojezična leksikografija treba financirati iz javnih sredstava. Dva uvjerljivo vodeća odgovora argumenti su zašto se trebaju tako financirati: zato što služe javnosti i jer se doživljavaju temeljem kulturne baštine.

Europski prosjek je blizak hrvatskim ishodima – 94,5 % ispitanika smatra da je potrebno financirati izgradnju jednojezičnih nacionalnih rječnika javnim novcem.

Slika 14. Ishod pitanja o financiranju izdavanja rječnika

Cijena rječnika

Pitanje „Koliko ste spremni potrošiti na dobar jednojezični rječnik hrvatskoga jezika (u kunama)?“ postavljeno je jer su rječnici i komercijalna djela. Tražio se odgovor u kunama za svaki od pojedinih oblika rječnika: tiskano izdanje, program za stolno računalo, aplikaciju za mobilne uređaje te internetsku stranicu. Ispitanici nisu nužno morali upisati vrijednosti za sva četiri rječnička oblika.

Besplatne mobilne aplikacije s rječnikom očekuje 76,3 % ispitanika, u odnosu na 73,1 % korisnika internetskih stranica, 63,7 % korisnika stolnih aplikacija i neočekivanih 55 ili 12,7 % onih koji smatraju da bi trebali besplatno dobiti jednojezične rječnike u obliku tiskanih knjiga. Ukupno je uneseno 1894 vrijednosti koji čine zbroj od 162.090 kn. Budući da među rječnicima postoji velika razlika u obliku – s jedne su strane tiskani, a s druge elektronički rječnici, napravio se prosjek za obje skupine.

Na pitanje su ukupno odgovorila 432 ispitanika. Isključi li se 55 ispitanika koji očekuju da tiskani rječnik dobiju besplatno, može se reći da je 377 korisnika spremno platiti 110.950 kn, odnosno da je riječ o prosječne 294 kn. Sudeći po postojećim cijenama pojedinih jednojezičnih rječnika koje se može naći u većim e-knjižarama u prosincu 2018. (primjerice, Šonje se može kupiti za 450 kn, Školski rječnik IHJJ-a i Školske knjige za 280 kn, a novi VRH za 800 kn), može se reći da su hrvatski ispitanici bili relativno blizu stvarnim iznosima. Čak 87 % ispitanika spremno je potrošiti između 100 i 500 kn, a 44 % između 200 i 300 kn.

Među manjinom od 36,2 % onih koji su spremni kupiti e-rječnik u obliku aplikacije za stolna ili prijenosna računala, prosječni iznos čini 139 kn. Potrošiti između 50 i 300 kn spremno je 87 % ispitanika, a 62 % između 100 i 200 kn.

Od 26,8 % onih koji su spremni platiti za pristup internetske rječniku, prosječni iznos bio bi 133 kn. Broj ispitanika koji je spreman potrošiti između 50 i 200 kn je 77,8 %, dok je 58 % onih između 50 i 100 kn.

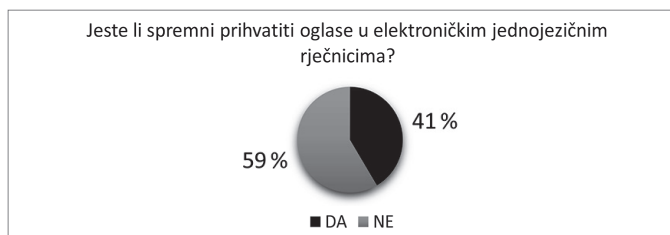
Kada je riječ o e-rječniku kao dijelu mobilne aplikacije, 23,6 % ispitanika spremno je kupiti e-rječnik s prosječnom cijenom od 78 kn. Između 10 i 100 kn spremno je potrošiti 71 % ispitanika, a 47 % između 10 i 50 kn.

Više podataka o tome pitanju u drugim europskim zemljama može se naći u Kosem i dr. (2018.: 112), a ovdje će se istaknuti hrvatske posebnosti. Preračunano u eurske vrijednosti, Hrvati su sedma nacija po visini iznosa koji su spremni potrošiti na tiskani rječnik, a te vrijednosti izrazito se razlikuju od zemlje do zemlje. Uvjerljivo bi najviše platili Srbi (više od 50 €), a potom Grci (više od 40 €), dok bi najmanje platili Poljaci (oko 9 €), Danci (oko 15 €), Nijemci, Britanci i Irci (oko 17 €).

Prosječne vrijednosti među europskim zemljama za stolne, mobilne i mrežne aplikacije međusobno ne odstupaju znatno. Hrvati su šesti po redu u spremnosti za plaćanje stolnih aplikacija – ponovno su na prvome mjestu Srbi koje slijede Rumunji i Makedonci, dok bi najmanje plaćali Izraelci, Šveđani i Nizozemci. Što se tiče mobilnih aplikacija, najviše bi platili Gruzijci, Makedonci i Srbi, a najmanje Nizozemci, Danci, Britanci, Irci i Poljaci. Hrvati su ovdje ponovno šesti na popisu onih koji bi najmanje platili za mobilnu aplikaciju. Zadnja je kategorija mrežnih rječnika u kojoj bi najviše platili Česi, Rumunji, Gruzijci, Makedonci i Srbi, a najmanje Francuzi, Poljaci i Belgijci, dok su Hrvati otprilike u europskoj sredini.

Oglasi u e-rječnicima

Anketni odgovori na pitanje sa slike 15. „Jeste li spremni prihvatiti oglase u elektroničkim jednojezičnim rječnicima?“ ne daju posve precizan uvid u problematiku jer odgovor ovisi o tome je li pristup određenome rječniku besplatan ili nije. Vjerojatno bi mnogi prihvatili mogućnost služenja rječnikom s određenom količinom oglasa ako bi alternativa bila kupnja skupoga tiskanog rječnika. Takva je praksa, uostalom, često uočljiva na mnogim mrežnim stranicama i kompromis je između korisnika i izdavača koji mora financirati stvaranje sadržaja. Pitanje je postavljeno uopćeno, pa i odgovore treba tako tumačiti: većina ispitanika nije spremna gledati oglase prigodom služenja e-rječnikom.

Slika 15. Ishod pitanja o prihvaćanju oglasa u e-rječnicima

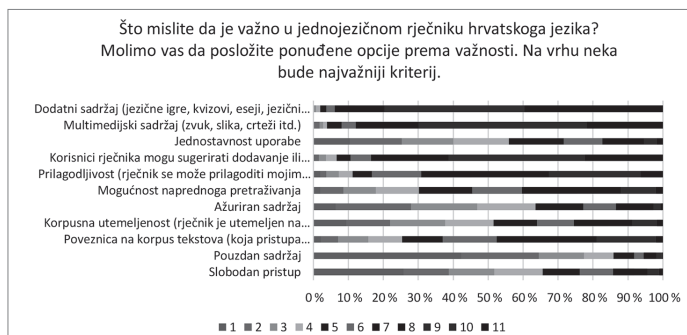

Poredak kriterija kvalitete sadržaja jednojezičnih rječnika

Posljednje pitanje na slici 16. odnosi se na određivanje poretka 11 kriterija prema kojima se može mjeriti kvaliteta sadržaja jednojezičnih rječnika. Ti su kriteriji:

1. slobodan pristup
2. pouzdan sadržaj
3. poveznica na korpus tekstova (koja pristupa primjerima s podacima iz stvarne jezične uporabe)
4. korpusna utemeljenost (rječnik je utemeljen na podacima iz stvarne jezične uporabe)
5. ažuriran sadržaj
6. mogućnost naprednoga pretraživanja
7. prilagodljivost (rječnik se može prilagoditi mojim potrebama)
8. korisnici rječnika mogu sugerirati dodavanje ili ispravljanje sadržaja
9. jednostavnost uporabe
10. multimedijски sadržaj (zvuk, slika, crteži itd.)
11. dodatni sadržaj (jezične igre, kvizovi, eseji, jezični savjeti itd.)

Ispitanici su ponuđene mogućnosti hijerarhijski slagali po važnosti. Zbog potrebe prikaza brojnih podataka, slika 16. izvorno se prikazuje u boji gdje brojevi u legendi odgovaraju poretku. Broj jedan tako je najvažniji kriterij, broj dva drugi je po važnosti i tako dalje do posljednjega, jedanaestoga kriterija. Poredak je boja u retku kriterija linearan: prva je boja uvijek najviša, a zadnja najniža ocjena. Duljina odsječka retka označuje kako je određeni kriterij ocijenjen kod ispitanika.

Slika 16. Ishod pitanja o kriterijima kvalitete sadržaja jednojezičnih rječnika – prvi prikaz

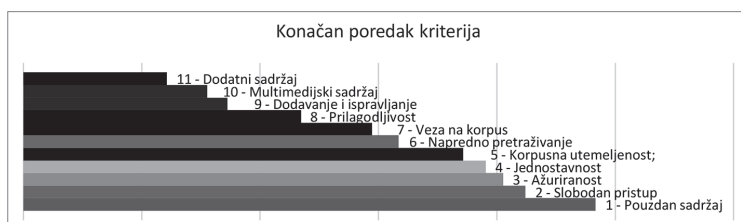
Ako bismo svaki položaj u poretku bodovali tako da prvo mjesto donosi 11 bodova, drugo 10, treće devet, itd. sve do 11. mjesta koje bi nosilo jedan bod, kriteriji kvalitete sadržaja mogli bi se i ovako prikazati (slika 17.).

Konačni poredak kriterija i vrijednost bodova jest:

1. pouzdan sadržaj (4834 boda); 1.
2. slobodan pristup (4241 boda); 4.
3. ažuriran sadržaj (4054 boda); 2.
4. jednostavnost uporabe (3906 bodova); 3.

5. korpusna utemeljenost (3715 bodova); 5.
6. napredno pretraživanje (3169 bodova); 6.
7. poveznica na korpus (2947 bodova); 7.
8. prilagodljivost (2345 bodova); 8.
9. dodavanje i ispravljanje (1723 boda); 10.
10. multimedijски sadržaj (1553 boda); 9.
11. dodatni sadržaj (1211); 11.

U odnosu na prosjek ishoda u 26 europskih zemalja, hrvatski ispitanici u manjoj mjeri odstupaju. Brojka u nastavku retka na gornjemu popisu kriterija odijeljena znakom točke sa zarezom označuje poredak u europskom prosjeku. Uočava se da se najvidljivije odstupanje odnosi na slobodan pristup koji hrvatski ispitanici postavljaju na visoko drugo mjesto, dok je u europskome prosjeku na četvrtome.

Slika 17. Ishod pitanja o kriterijima kvalitete sadržaja jednojezičnih rječnika – drugi prikaz

Nastavit će se u sljedećem broju

RECEPCIJA HRVATSKOGA PRAVOPISA INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE

Slavica Vrsaljko

Uvod

Objavlivanje novoga pravopisa u hrvatskoj je javnosti oduvijek praćeno reakcijama ne samo strukovnih tijela već i (cjelokupne) javnosti. Tako je samo dva mjeseca nakon što je objavljen, Hrvatski pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje dobio preporuku ministra znanosti, obrazovanja i sporta za uporabu u osnovnim i srednjim školama. Konačnu inačicu novoga pravopisa usvojilo je Znanstveno vijeće Instituta početkom lipnja 2013. godine (4. lipnja 2013. godine). Donošenjem ministrove preporuke za uporabu tog pravopisa prestaje važiti preporuka Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za uporabu Hrvatskoga školskog pravopisa u osnovnim i srednjim školama od 16. veljače 2005. (Jozić i ostali, 2013.)